

Okres poznański działalności Profesora Rudolfa Weigla (1948-1951)

Period of academic activity of Professor Rudolf Weigl in Poznan (1948-1951)

ZBIGNIEW S. PAWŁOWSKI

Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

W latach 1948-1951 prof. Rudolf Weigl, twórca szczepionki „wyszowej” przeciwko durowi plamistemu, był kierownikiem Zakładu Biologii Ogólnej Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego. Nie udało się wprawdzie stworzyć w Poznaniu Instytutu dla prof. Rudolfa Weigla, ale okres jego działalności w Uniwersytecie Poznańskim zapoczątkował powstanie w Poznaniu silnego ośrodka parazytologii lekarskiej. Fakt ten jest pomijany w biografii prof. Rudolfa Weigla.

Słowa kluczowe: Rudolf Weigl, dur plamisty, szczepionka, Uniwersytet Poznański, historia medycyny

Professor Rudolf Weigl, the originator of the epidemic typhus vaccine, was chief of the Department of General Biology of the Medical Faculty at Poznan University between 1948-1951. Although the Institute for professor Rudolf Weigl had not been founded in Poznan, his activity at Poznan University initiated the creation of an important centre of medical parasitology. This fact is usually overlooked in the biography of professor Rudolf Weigl.

Key words: Rudolf Weigl, typhus vaccine, University of Poznan, history of medicine

© Hygeia Public Health 2014, 49(4): 765-768

www.h-ph.pl

Nadesłano: 27.10.2014

Zakwalifikowano do druku: 09.11.2014

Adres do korespondencji / Address for correspondence

prof. dr hab. n. med. dr h.c. UMW Zbigniew S. Pawłowski

ul. Asnyka 3/9, 60-832 Poznań

e-mail: zpawlows@ump.edu.pl

Okres powojennej kilkuletniej działalności Prof. Rudolfa Weigla w Poznaniu jest traktowany przez Jego biografów bardzo lakonicznie. Był on niezbyt fortunnym epizodem jego powojennej działalności i zostawił niewiele śladów w archiwach. Jako ostatni z jego asystentów poczuwałem się do obowiązku zebrania i opisanie istniejących dokumentów oraz przekazania moich osobistych wspomnień z tego okresu działalności Profesora, który na moim życiu zawodowym wywarł ogromny wpływ [1]. Przełożył się on też pozytywnie na rozwój parazytologii lekarskiej w Wydziale Lekarskim Uniwersytetu w Poznaniu, o czym często się zapomina.

Powody przeniesienia się Prof. Rudolfa Weigla z Krakowa do Poznania

Jeszcze przed ostatecznym zakończeniem wojny na wiosnę 1945 roku Prof. R. Weigl kontaktował się z odpowiednimi władzami w Krakowie w sprawie zabezpieczenia inwentarza krakowskiej filii Instytutu Weiglowskiego, produkującej w czasie wojny szczepionkę przeciwko durowi plamistemu [2]. Profesor R. Weigl był bowiem zainteresowany otrzymaniem katedry akademickiej w Uniwersytecie Jagiellońskim

w Krakowie oraz Instytutu produkującego szczepionkę. Katedrę Mikrobiologii Klinicznej UJ otrzymał Prof. Stanisław Legeżyński z Wilna. W dniu 1 lipca 1945 roku Profesor R. Weigl otrzymał mianowanie na profesora zwyczajnego i nominację na kierownika utworzonej *ad personam* drugiej katedry mikrobiologii, zwanej Zakładem Bakteriologii Ogólnej, z obowiązkiem prowadzenia zajęć ze studentami drugiego roku studiów medycznych [2]. Profesor R. Weigl nadal zabiegał w Ministerstwie Oświaty o możliwość kontynuowania produkcji szczepionki, z której dochody pozwoliłyby na subwencjonowanie jego badań naukowych i dały mu pewną niezależność finansową; sporadycznie udzielane dotacje rządowe były bowiem niepewne [2]. Profesor konsekwentnie odmówił więc pracy w proponowanym nowym instytucie naukowym, który nie posiadałby prawa produkowania szczepionki [3]. W domu przy ul. Sebastiana 6 w Krakowie, który otrzymał na mieszkanie dla swojej rodziny i najbliższych współpracowników, znalazło się kilka skromnych pomieszczeń na „prywatne” laboratorium badawcze, w którym nadal produkowano szczepionkę. Ten adres jest widoczny w roku 1947 na używanym przez Prof. Weigla listowniku: „Instytut Badawczy nad

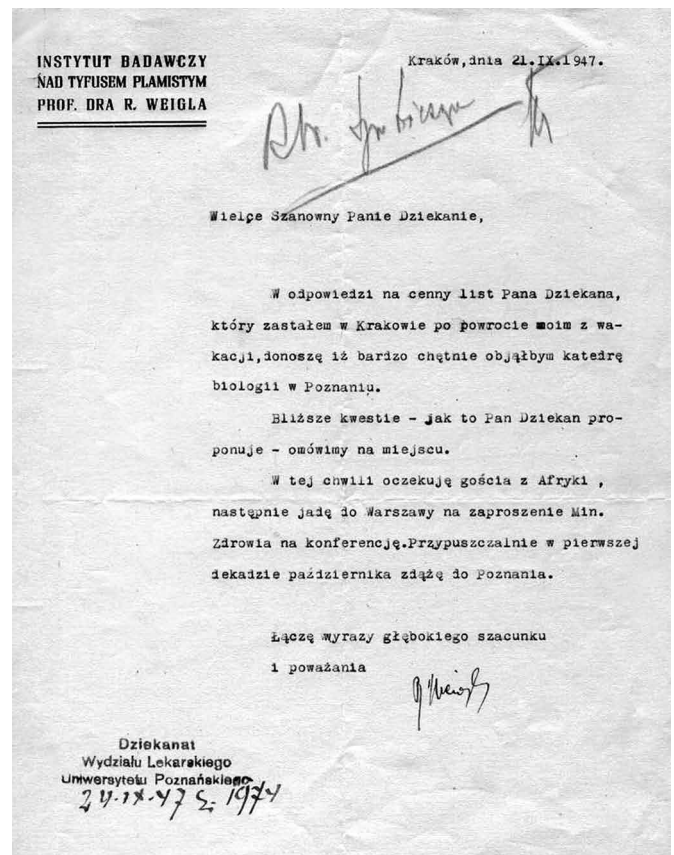
Tyfusem Plamistym Prof. Dra R. Weigla” [4]. Nadal jednakże nie była odwołana decyzja władz, iż produkcja wszystkich szczepionek w Polsce będzie w rękach Państwowego Zakładu Higieny. W związku z tym produkcja szczepionki prowadzona przez Instytut Weigla była nadzorowana subtelnie przez Dr Mieczysława Bileka, kierownika krakowskiej Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej, ówczesnej filii PZH [3]. Arthur Allen w swojej książce „The Fantastic Laboratory of Dr Weigl” na stronie 231 przytacza słowa Prof. Wacława Szybalskiego, byłego pracownika Instytutu Profesora: „Weigl był perfekcjonistą absolutnie zakochanym w swojej szczepionce. Był on przekonany, że stanowi ona jego wyłączną spuściznę (*legacy*). I to jest smutne tło jego powojennej historii” [5].

W tej nieszczególnej sytuacji, niezależnie od pewnych lokalnych osobistych animozji, Prof. R. Weigl pismem z dnia 17.10.1947 roku zgodził się na objęcie Katedry Biologii Ogólnej Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego (ryc. 1). W tymże piśmie do Dziekana dodał, że bliższe kwestie związane z Jego decyzją zostaną omówione na miejscu w Poznaniu [4].

Przyjęcie Prof. Rudolfa Weigla w Poznaniu

Rada Wydziału Lekarskiego UP zatwierdziła w dniu 22. 10 1947 roku Prof. Rudolfa Weigla na kierownika Katedry i Zakładu Biologii Ogólnej [4]. Profesorowi zaoferowano utworzenie Instytutu na terenie Poznania i niezwłocznie podjęto starania w tym kierunku. Z uwagi na znaczne zniszczenia wojenne miasta Poznania, Dziekan Wydziału Lekarskiego, pismem z dnia 5.7.1948 roku, sprawę znalezienia odpowiednich pomieszczeń powierzył Prezydentowi Miasta i Urzędowi Wojewódzkiemu [4]. Zapotrzebowano 25 pokoi i odpowiednią liczbę mieszkań. Zaoferowano dwie wille w Puszczykowie – podmiejskiej miejscowości wypoczynkowej – lub wybudowanie oddzielnego gmachu. W tymże piśmie Dziekan Wydziału Lekarskiego w Poznaniu zachęcał Prof. R. Weigla do bardziej aktywnego zainteresowania się na miejscu sprawą lokalizacji Instytutu w Poznaniu [4]. Równocześnie postępowaly formalne procedury związane z przeniesieniem Prof. R. Weigla i jego zespołu z Krakowa do Poznania.

W dniu 27.3.1948 r. wydano dekret Prezydenta RP o przeniesieniu Prof. R. Weigla z Krakowa do Poznania [2]. W dniu 23.9.1948 r. Ministerstwo Oświaty przekazało 12 etatów z Krakowa do Poznania [2]. Dnia 28.10.1948 r. mianowano Dr Annę Weiglową adiunktem Zakładu Biologii oraz ustalono wykaz 10 pracowników Instytutu [4]. Z dniem 20.10.1948 r. Rada Wydziału Lekarskiego w Poznaniu zleciła Prof. Weiglowi wykłady z biologii dla II roku studentów medycyny [4].

Ryc. 1. Pismo prof. Rudolfa Weigla wyrażające zgodę na objęcie Katedry i Zakładu Biologii Ogólnej Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego (Arch. Uniw. Medycznego w Poznaniu, ref. 4)

Sprawy uzyskania odpowiednich pomieszczeń toczyły się dalej (pismo z dnia 05.11.1948 r. [4]) i oparły się nawet o miejscową prasę („O pracownię dla prof. Weigla”, *Głos Wielkopolski* z dnia 05.04.1949 r.) [6].

Zakład Biologii Ogólnej Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego

Zakład Biologii Ogólnej Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego powstał w roku 1922 i był prowadzony w okresie międzywojennym przez lekarza i przyrodnika Prof. Edwarda Lubicz-Niezabitowskiego [7, 8]. Był on wybitnym znawcą paleontologii i teriologii oraz zapoczątkował badania z zakresu archeozoologii. W latach 1928-1929 był rektorem Uniwersytetu Poznańskiego. W latach powojennych Prof. E. Lubicz-Niezabitowski, ciężko chory po przejściach wojennych, krótki czas prowadził Zakład i zmarł w listopadzie 1946 r.

Po wojnie w 1945 roku Zakład Biologii Ogólnej był całkowicie zdewastowany, gdyż w czasie wojny w tym budynku uniwersyteckim znajdowało się przez pewien czas prezydium niemieckiej policji [1]. Jeszcze w 1948 roku, kiedy zostałem zastępcą młodszego asystenta w tym Zakładzie, jego wyposażenie było nader skromne: kilka biurków, stołów i ław, trzy starej daty mikroskopy, jeden trychinoskop, jeden podręcz-

nik francuskiego parazytologa (Brumpt: „Précies de Parasitologie”) i prawie żadnych pomocy dydaktycznych [1]. Wobec trudnej sytuacji mieszkaniowej w Poznaniu dwa pokoje Zakładu były wówczas zajęte na mieszkanie prywatne adiunkta Zakładu. Po objęciu Katedry przez Prof. R. Weigla powierzchnię użytkową Zakładu powiększono o 4 dodatkowe pokoje, ale bez znaczącego dodatkowego wyposażenia.

Po objęciu kierownictwa Zakładu Biologii Ogólnej Wydziału Lekarskiego UP Prof. R. Weigl przyjeżdżał do Poznania na jeden tydzień w miesiącu i w tym czasie zamieszkiwał w swoim gabinecie w Zakładzie. W tygodniu, w którym był obecny w Poznaniu, miał skomasowane wykłady dla studentów drugiego roku medycyny. Ćwiczenia praktyczne dla studentów były głównie oparte na z trudem gromadzonym materiale parazytologicznym. Prowadzone badania naukowe dotyczyły oceny pra-flory Pomorza Zachodniego na podstawie przetrwałych w torfie pyłków roślin (dr n. przyr. W. Ołtuszewski) i embriologii wszy odzieżowej (mgr F. Piotrowski). W 1948 r. miały miejsce w Krakowie obrony 3 doktoratów, wykonanych w pracowni Prof. R. Weigla w latach uprzednich (Zbigniew Hawranek, Stanisław Pokora, Roman Serafin). Zachowane zdjęcie pracowników Zakładu, które po latach znalazłem w moim archiwum, przedstawia – od prawej – mgr phil. Feliksa Piotrowskiego, asystenta, dr n. przyr. Wacława Ołtuszewskiego, adiunkta, zastępującego Prof. R. Weigla podczas jego nieobecności, Prof. dr Rudolfa Weigla oraz studenta medycyny Zbigniewa Pawłowskiego, wówczas zastępcę młodszego asystenta (ryc. 2). Ten skład osobowy przetrwał do 1951 roku, w którym Prof. R. Weigl zrezygnował z kierownictwa Zakładu. Zespół jego pracowników, łącznie z żoną Anną Weigl, formalnie przeniesiony do Poznania i częściowo opłacany w Poznaniu, faktycznie pozostał i pracował w Instytucie w Krakowie.

Ryc. 2. Pracownicy Zakładu Biologii Ogólnej Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego, 1950. Od prawej: mgr Feliks Piotrowski, dr Wacław Ołtuszewski, prof. Rudolf Weigl, student medycyny Zbigniew Pawłowski (zbiory własne)

Powody rezygnacji Profesora Rudolfa Weigla z Katedry w Poznaniu

Z czasem sprawa lokalizacji Instytutu Weigłowskiego w Poznaniu lub pod Poznaniem zaczęła wykraczać poza decyzje Uniwersytetu Poznańskiego i była prowadzona przez agendy władz miejskich i wojewódzkich. W trudnym okresie powojennej odbudowy miasta Poznania decyzje władz przedłużały się niepokojąco i sprawa jako raczej „akademicka” traciła swój priorytet polityczny. A Prof. R. Weigl, znany ze swoich przekonań politycznych, nie mógł oczekiwać wielkiego poparcia ze strony rządowej. Profesor stracił też poparcie w Poznaniu ze strony zmarłych w roku 1947 profesorów i rektorów Uniwersytetu Poznańskiego, Ludwika Sitowskiego i Stefana Dąbrowskiego, z którymi utrzymywał kontakt w czasie okupacji i którzy niewątpliwie popierali jego przeniesienie się do Poznania [9]. Trzeba też dodać, że Prof. R. Weigl stracił też bezpośredni kontakt ze swoimi najbliższymi współpracownikami naukowymi, którzy utworzyli własne placówki badawcze w Gdańsku, w Lublinie i we Wrocławiu, a żona Anna i grono najbliższych pracowników technicznych nadal pozostawali w Krakowie. Od 1948 roku zaczęto coraz silniej ograniczać wolność nauki i krytykować przedwojenne autorytety [10]. Zwiększało to żal Profesora, że środowisko naukowe nie doceniało w pełni dzieła jego życia. Dodać tu trzeba, że w międzyczasie zaczęto produkować szczepionki w sposób omijający pracochłonną procedurę karmienia i zarażania wszy, oraz że zaszły istotne zmiany w poglądach na riketsję, powodujące m.in. dur plamisty [11].

W samym Uniwersytecie sprawy uległy dalszej komplikacji, gdyż Prof. R. Weigl zdecydował się pod koniec roku 1949 na przeniesienie z Wydziału Lekarskiego na Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, z którym utrzymywał bliskie stosunki jako wykładowca, egzaminator z zakresu mikrobiologii i recenzent rozpraw doktorskich [12]. Rada Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego na posiedzeniu w dniu 08.11.1949 r. uchwaliła wystąpienie do Ministerstwa Oświaty o kreowanie w Wydziale nowej Katedry Mikrobiologii i Mikroparazytologii i jednomyślnie uchwaliła mianowanie Prof. R. Weigla kierownikiem tejże Katedry [12]. Jednakże na posiedzeniu Rady Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego w dniu 25 stycznia 1950 roku, na wniosek Dziekana, wystąpiono o odroczenie powołania Katedry dla Prof. R. Weigla i sprawę przekazano Komisji złożonej ze specjalistów [12]. Ani w kolejnych protokołach rad Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, ani w Archiwum UP, nie ma śladów działalności tej komisji. Natomiast Rada Wydziału Lekarskiego na posiedzeniu w dniu 16.11.1949 r. przyjęła decyzję Prof. R. Weigla o przeniesieniu do innego Wydziału do wiadomości, nie zajmując w tej sprawie stanowiska [4]. Jedną z przy-

czyn jego przeniesienia do Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego mogła być decyzja o przeniesieniu wydziałów lekarskich z uniwersytetów do akademii medycznych z dniem 1 stycznia 1950 r.

Profesor stawał się coraz bardziej zmęczony zaistniałą sytuacją oraz ciągłymi dojazdami z Krakowa do Poznania i stracił wiarę w realność stworzenia Instytutu w Poznaniu. W tym stanie rzeczy trudno dziwić się, że w dniu 27 czerwca 1951 roku Prof. dr R. Weigl złożył Dziekanowi Wydziału Lekarskiego ustną rezygnację z kierowania Zakładem Biologii Ogólnej [4]. Prof. R. Weigl powrócił do Krakowa i prowadził tamże swój Instytut aż do dnia swej śmierci 11 sierpnia 1957 roku [3].

Jakkolwiek trzyletni okres prowadzenia Zakładu Biologii Ogólnej Uniwersytetu Poznańskiego przez

Prof. R. Weigla nie doprowadził do powstania jego Instytutu w Poznaniu, był on jednak punktem zwrotnym w działalności naukowej tego Zakładu. Pod kierunkiem jego następcy Prof. Czesława Gerwela Zakład Biologii Ogólnej stał się znaną w Polsce i w świecie Katedrą Biologii i Parazytologii Lekarskiej [13].

Autor dziękuje lek. med. Januszowi Furmaniukowi, byłemu asystentowi Kliniki Chorób Pasożytniczych i Tropikalnych UM w Poznaniu i dr Andrzejowi Pacynie w Krakowie oraz prof. dr hab. Annie C. Majewskiej – kierownikowi Katedry i Zakładu Biologii i Parazytologii Lekarskiej UM w Poznaniu za pomoc w poszukiwaniu archiwaliów dotyczących Prof. R. Weigla.

Piśmiennictwo / References

1. Pawłowski Z. Moje wspomnienia o profesorze Rudolfie Weiglu (1883-1957) (w druku).
2. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Sygnatury: Teczka Rudolf Weigl S III 246 oraz WL II 159.
3. Bilek M. Krakowskim szlakiem Profesora Rudolfa Weigla. Alma Mater, Kraków, 2007, 96: 66-70.
4. Archiwum Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Sygnatury: teczka prof. R. Weigl 4210/1/1805 i protokoły Rad Wydziału Lekarskiego 1948-1951.
5. Allen A. The Fantastic Laboratory of Dr Weigl. WW Norton, NY-London 2014.
6. Ss: O pracowni dla prof. Weigla. Głos Wielkopolski z dnia 4.5.1949, nr 94: 4.
7. Majewska AC. Dzieje Katedry i Zakładu Biologii i Parazytologii Lekarskiej. Akademia Medyczna im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu (1922-2002). [w:] Dzieje Parazytologii Polskiej w latach 1945-2000. Lonc E, Płonka-Syroka B (red). Polskie Towarzystwo Parazytologiczne, Warszawa 2004.
8. Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata akademickie 1945-1954/55. UŁ, Poznań 1958.
9. Schramm T, Marciniak A (red). Poczest Rektorów Almae Matris Posnaniensis. UAM, Poznań 2004.
10. Płonka-Syroka B, Lonc E. Profesor Rudolf Weigl – niedokończona biografia. Problemy diagnostyki i terapii w ujęciu nauk przyrodniczych i społecznych. Płonka-Syroka B (red). Studia Humanistyczne Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu 2012, 6: 391-405.
11. Weindling P. Between bacteriology and virology: the development of typhus vaccines between the First and Second World Wars. Hist Phil Life Sci 1995, 17: 237-246.
12. Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Protokoły Rady Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego z lat 1949-1951.
13. Pihan-Kijasowa A (red), Gerwel C. Parazytologia lekarska w okresie powojennym. Klasycy Nauki Poznańskiej. Tom 23. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2008.